

Kristova krv: za mnoge ili za sve?

Biblijska analiza i nalaz¹

DUBRAVKO TURALIJA*

• <https://doi.org/10.31823/d.29.2.1> •

UDK: 27-23-549 • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 26. srpnja 2020. • Prihvaćeno: 27. svibnja 2021.

Sažetak: *Druga od dviju formula koje se izgovaraju tijekom euharistijske pretvorbe okvir je zanimanja ovoga rada. Euharistijski izraz za mnoge, koji je u liturgiji preuzet iz Mt 26, 28 i Mk 14, 24 praćen je preko grčke izvorne riječi πολύς – polüs od njezine najranije pojave u LXX pa do posljednjega spominjanja u novozavjetnoj korespondenciji. Pri tome se došlo do nalaza da se u biblijskim tekstovima grčki pridjev πολύς, πολλή, πολύ (polüs, pollē, polü) u značenju ‘mnogi/a/o’ oslanja na semitsko značenje i predstavlja trodimenzionalni prsten, u kojem se ostvaruju tri teološke kategorije: sveobuhvatnost bića i pojmo-va, zatim usredotočenost objekta na svoj cilj i, najzad, neprocjenjivost količine i kvalitete sadržaja na koji je pridjev usmjeren. Tako bi euharistijski izraz za mnoge značio za sve, ali na koji način se sve to ostvaruje donosi tekst koji slijedi.*

Ključne riječi: *cilj, cjelovitost, determiniranost, euharistija, neprocjenjivost, nespoznatljivost, sveobuhvatnost, sveopćenitost.*

Uvod²

Na traženje Kongregacije za bogoštovlje u svojoj kratkoj studiji njemački bibličar Max Zerwick 1970. godine ponu-

* Izv. prof. dr. sc.
Dubravko Turalija,
Katolički bogoslovni
fakultet, Univerzitet
u Sarajevu,
Josipa Stadlera 5,
71 000 Sarajevo,
Bosna i Hercegovina,
dubravkoturalija@
hotmail.it

¹ Ovaj rad posvećujem fra Slavku Topiću, velikomu ljubitelju i štovatelju euharistije. Učitelju duhovnosti i uzoru pobožnosti.

² Ratzingerova 11. bilješka (str. 171.): *Tvrđnja da u hebrejskome izričaju..., u podnaslovu »Božje ‘DA’ i ljubav potvrđuju se u smrti« iz knjige Bog je s nama. Euharistija: središte života, Split, 2004., 22–37., poticaj je da se pristupi hebrejskomu, aramejskomu, grčkomu i latinskomu značenju riječi koja čini dio svetopisamskoga izvornika, a koja se izgovara tijekom euharistijske pretvorbe.*

dio je kratku analizu latinskoga euharistijskoga izraza *pro multis* – ‘za mnoge’, koji je, u svjetlu biblijske retorike, slobodno preveo *pro omnibus* – ‘za sve’.³ Mnogo toga ide Zerwickovoj interpretaciji u korist, ali i mnogo toga odmaže doslovnomu prijevodu i egzaktnoj teološkoj interpretaciji euharistijske formule. Da pojednostavljeni zaključci nisu baš korisni pokazuju i izjave samih papa. Tako je Ivan Pavao II. na Veliki četvrtak 2005. godine u svojem pismu eksplicitno protumačio euharistijske riječi *pro multis* u svjetlu *svestva*, dok ih prethodno u svojoj enciklici *Ecclesia de Eucharistia* iz 2003. godine nigdje tako ne navodi.⁴ Premda je na bazi instrukcije *Liturgiam authenticam* iz 2011. godine, kardinal Fancis Arinze, tadašnji prefekt Kongregacije za bogoštovlje, obavijestio biskupe da nova izdanja *Rimskoga misala* moraju imati u sebi doslovni prijevod latinskoga izraza *pro multis* – ‘za mnoge’, pojedine biskupske konferencije sa svojim ekspertima (npr. Njemačka) uložile su svojevrsni veto na taj zahtjev tražeći vremena za dodatno jasnije i pouzdanije teološko iznašašće koje biblijska egzegetska heuristika doista može dati.⁵ Dok se priprema novo hrvatsko izdanje *Rimskoga misala*, čiji se prijevod usklađuje s općecrkvenim odredbama, valjano se još uvijek koristimo *starim*, koji u svojoj drugoj formuli euharistijske pretvorbe opravdano čuva latinski izraz *pro multis* – ‘za sve’. Zbog čega biblijski, tj. euharistijski izričaj *pro multis* treba čitati ‘za sve’, pa ga tako i tumačiti, pokušat će razjasniti studija koja slijedi.

1. Dva obilježja euharistijskih formula

Prva formula koja se izgovara tijekom euharistijske pretvorbe glasi: UZMITE I JEDITE OD OVOGA [KRUHA] SVI: OVO JE TIJELO MOJE KOJE ĆE SE ZA VAS PREDATI. Druga, slična toj, jest: UZMITE I PIJTE IZ NJEGA [KALEŽA] SVI: OVO JE KALEŽ MOJE KRVI, NOVOGA I VJEČNOGA SAVEZA, KOJA ĆE SE PROLITI ZA VAS I ZA SVE LJUDE NA OTPUŠTENJE GRIJEHA. OVO ČINITE MENI NA SPOMEN.

Obje formule korespondiraju jedna drugoj s dvama važnim obilježjima. Prvo je drastična razlika u broju riječi između prve i druge formule.⁶ Drugo obilježje obiju formula jest glavno vrijeme koje je okarakterizirano futurum I. pa tako i prva i dru-

³ M. ZERWICK, *Pro vobis et pro multis effundetur*, u: *Notitiae* 6(1970.), 138–140.

⁴ H. HOPING, *Mein Leib für euch gegeben: Geschichte und Theologie der Eucharistie*, Freiburg, 2015., 407.

⁵ *Isto*, 407–408.

⁶ Prva formula u hrvatskome jeziku sadrži 16, dok ih druga udvostručuje, s točno 32 riječi. Vizualni opseg riječi ujedno pokazuje i težišnu teološku determiniranost druge formule.

ga formula, prisjećajući se prošlosti, govore o sadašnjosti koja se tiče budućnosti, tj. konačnosti, ali i beskonačnosti Božjega saveza s ljudima.⁷

1.1. KOGA SE TIČE KALEŽ SAVEZA?

Ključno je pitanje tiče li se vječni savez Kristova tijela i krvi svih ili samo nekih. Prema hrvatskomu prijevodu tiče se svih, a prema engleskomu, na primjer, mnogih. Tim uvodom otvaramo polemički biblijski kontingent na koji pravi odgovor mogu dati samo izvorni svetopisamski dokumenti.

Svi suvremeni prijevodi euharistijskih formula pretvorbe djelo su predkoncilskog latinskoga izvornika koji nad prikaznim kruhom glasi: *Accípíte, et manducáte ex hoc omnes HOC EST ENIM CORPUS MEUM*.⁸ U tom slučaju hrvatski prijevod u detaljima odgovara izvornomu latinskomu. Kada je riječ o formuli pretvorbe nad misnim vinom, u latinskome izvorniku stoji: *Accípíte, et bíbite ex eo omnes. HIC EST ENIM CALIX SÁNGUINIS MEI, NOVI ET ÆTÉRNI TESTAMÉNTI: MYSTÉRIUM FÍDEI: QUI PRO VOBIS ET PRO MULTIS EFFUNDÉTUR IN REMISSIÓNEM PECCATÓRUM. Hæc quotiescúmque fecéritis, in mei memóriam faciétis*.⁹ I u tome slučaju latinska sintaksa odgovara skraćenoj hrvatskoj inačici osim u izričaju *PRO MULTIS EFFUNDÉTUR*. Hrvatski jezik tu rečenicu prevodi: »(...) koja će se proliti [za vas i] za sve ljude (...)« Doista, latinska riječ *pro* jest prijedlog s ablativom, a znači 'za'. Pridjev *multus*, u značenju 'mnogi', stoji uz taj ablativni prijedlog te ih zajedno prevodimo 'za mnoge'. Međutim riječ *mnogi* pridjev je koji spada u klasu defektnih oblika, kada *pluralia tantum* nije usredotočena na jedan, nego na više objekata, pa se isti može prevesti i imenicom količine *mnoštvo*.¹⁰

1.2. ŠTO KAŽU JOŠ STARIJI IZVORI?

Latinski prijevod *qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum* preuzet je iz svetopisanskoga grčkoga teksta. Oslanjajući se na Evanđelje po Marku 14, 24, Evanđelje po Mateju 26, 28 ovako čita Isusove riječi pretvorbe: τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν (*to peri pollōn ekhūnomenon eis afesin hamartiōn*). Prijeporan izraz u rečenici jest pridjev *πολύς, πολλή, πολύ* (*polūs, pollē, polū*) koji s prijedlogom *περὶ*

⁷ Buduće vrijeme eshatološki je teološki recept, po kojem se sadašnji trenutak oslanja na prošli i usredotočuje na buduću, tj. povijesnim iskustvom prožima se sadašnjost u perspektivi budućnosti.

⁸ *Missale Romanum: Ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*, S. Sedis Apostolicae et S. Rituum Congregationis Typographorum, 1961., 436.

⁹ *Isto*, 437.

¹⁰ Latinski glagol *effundo* – 'proliti' – stoji u indikativu futura pasivnoga i znači: 'bit će prolivena'. Hrvatski povratni glagol *proliti se* ima pasivno značenje i može odgovarati latinskomu pasivu *biti prolivena*.

stoji u genitivu i znači ‘za mnoge’, kako prevodi i latinska *Vulgata*.¹¹ Međutim i grčki izričaj *za mnoge*, kao i latinski *jesu*, zapravo, biblijski semitizmi koji bi se prema Evđelju po Mateju 26, 28 hebrejski izvorno čitali: אֲשֶׁר יִשְׁפֹּךְ לְמַעַנְכֶם וּלְמַעַן הָרַבִּים (‘*āšer jiššpēk lema’anĕm ūlema’an hārabbīm*), što bi odgovaralo aramejskomu: די ישתפך בדילכון ובדיל סגין (*dī jištapēk bedīlekōn ubedīl seggīn*), pri čemu određeni član uz pridjev *mnogi* ponovno može označavati i imenicu *mnoštvo*.¹² Hebrejski jezik za pridjev u značenju ‘puno’ ili ‘mnogo’ koristi se riječju רַב (*rab*) koja je u množini רַבִּים (*rabbīm*) često samostalna i djeluje kao imenica, pogotovo kada želi istaknuti sveopćenitost bića, pojmova ili pojava.¹³

Hebrejskomu pridjevu odgovara aramejski סגין (*saggi/seggī*) koji u targumima redovito stoji kao סגין (*seggīn*), tj. doslovni prijevod hebrejskoga plurala רַבִּים (*rabbīm*), u značenju ‘mnogi’.¹⁴ Međutim biblijski aramejski, za razliku od targumskoga, kao i hebrejski, koristi se istim pridjevom רַב (*rab*) kako bi istaknuo kvalitativno-kvantitativnu karakteristiku subjekta (usp. Ezer 10, 11).¹⁵

Tajna odgovora na euharistijsko pitanje *mnogi* ili *svi* leži dakle u hebrejskome, tj. aramejskome pluralnome pridjevu רַבִּים (*rabbīm*), odnosno סגין (*saggiin*), kojim se koristio grčki novozavjetni tekst, a koji je latinski vjerno preuzeo i prenio na zapadnu Crkvu.

2. Trostruka uloga hebrejskoga pridjeva רַבִּים (*rabbīm*)

Stari zavjet u svojim izvornim tekstovima trostruko promatra pridjev רַב (*rab*) u množini. U svim trima slučajevima pridjev se odnosi na neograničen zbroj koji podrazumijeva sveobuhvatnost, ali istodobno i determiniranost svojim ishodom koji, u iskustvu bića, predmeta i pojava, upućuje na kvantitativnu i kvalitativnu neprocjenjivost.

¹¹ H. W. SMYTH, *Greek Grammar*, Harvard, 1984., § 1693.

¹² Grčki genitiv sadržaja πολλῶν (*pollōn*), ‘mnogih’, u pravilu bi išao uz imenicu ἀνθρώπων (*anthrōpōn*), ‘ljudi’ (‘mnogi ljudi’), kao što bi i latinski pridjev *multis* išao s imenicom *hominibus* (‘mnoge ljude’). B. T. ARNOLD, J. H. CHOI, *A Guide to Biblical Hebrew Syntax*, Cambridge, 2003., 2.5.3.; N. TANTALOS, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα, 1997., 29.

¹³ Ipak, i sam pridjev u množini רַבִּים (*rabbīm*) divergira u svojem višeznačju, od one atributivne i predikativne do komparativne i superlativne uporabe. B. K. WALTKE, M. O’CONNOR, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, Winona Lake, 1990., & 14.3.1c.- 4.5.

¹⁴ M. SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, Ramat Gan, 2002., 367–368.

¹⁵ E. COOK, F. W. BUSH, W. S. LaSOR, *Inductive Guide to Reading Biblical Aramaic*, Washington, 2009., 78.

2.1. SVEOBUH VATNOST HEBREJSKOGA PRIDJEVA רַבִּים (RABBÎM)

Analiza biblijskih tekstova koji sadrže hebrejski pridjev רַבִּים (*rabbîm*) očituje svijest u reakciji odaslane poruke, koja se redovito usredotočuje na cjelovitost i sveobuhvatnost bića, predmeta i pojava. Tomu svojstvu posebno doprinose knjige proroka Jeremije i Habakuka koje u svojim sintaksama hebrejski pridjev רַבִּים (*rabbîm*) obogaćuju emfatičnom imenicom כֹּל (*kol*), u značenju ‘sve’, i time dodatno potvrđuju usku povezanost tih dvaju biblijskih leksema.

2.1.1. Analiza pridjeva רַבִּים (*rabbîm*) u kontekstu cjelovitosti i sveobuhvatnosti

Velik broj starozavjetnih tekstova promatra pridjev רַבִּים (*rabbîm*) u kontekstu sveobuhvatnosti. Već u Post 21, 34 atributivnim pridjevom רַבִּים (*rabbîm*) koristi se pri opisu brojnih dana: Abraham je živio u filistejskoj zemlji mnogo dana, רַבִּים יָמִים (*jāmîm rabbîm*). Aramejski targumi prevode hebrejski izraz s יוֹמֵי סַגִּין (*jômîn saggîn*), što doslovno odgovara hebrejskomu izvorniku. Međutim poznato je da je Abraham zasigurno nastanio područje Kanaana, koje sveti pisac proleptički naziva filistejski teritorij.¹⁶ Već na prvome primjeru uočljivo je da pridjev רַב (*rab*) u množini upućuje na trajnost i sveobuhvatnost radnje. Sličan slučaj zabilježen je i kod Jakova (usp. Post 37, 34). Praotac je oplakivao Josipa mnogo dana, יָמִים רַבִּים (*jāmîm rabbîm*), što korespondira aramejskomu יוֹמֵי סַגִּין (*jômîn saggîn*), a što opet znači sve dane Jakovljeva života jer kada ga je ponovno susreo, zaželio je umrijeti (usp. Post 46, 30).¹⁷ I u Izl 2, 23 izrazom יָמִים רַבִּים (*jāmîm rabbîm*), aramejski בַּיּוֹמֵי סַגִּינָא (*bājômîn saggînjah*), opisan je cijeli život jednoga kralja, gdje je atributivnim pridjevom *mного* zanemaren točan zbroj godina, ali je pretpostavljen kraljev život u cijelosti (usp. Lev 25, 51).¹⁸ Ali i mnogi Izraelovi dani bez kralja u Hoš 3, 4 odnose se na trajno bezmonarhijsko vrijeme. I tu aramejski targumi slijede doslovni hebrejski izvornik יוֹמֵי סַגִּינָא (*jômîn saggîjîn*) neprekidno ističući trajnost događaja.¹⁹

¹⁶ E. A. SPEISER, *Genesis: A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven and London, 1964., 159.

¹⁷ M. GENUNG, *The Composition of Genesis 37: Incoherence and Meaning in the Exposition of the Joseph Story*, Tübingen, 2017., 94–96.

¹⁸ W. H. C. PROPP, *Exodus 1 – 18: A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven and London, 1999., 174.

¹⁹ U Knjizi Brojeva 22 opisan je moapski kralj Balak koji se, pri skupljanju svojih knezova koristi količinskim pridjevom רַבִּים (*rabbîm*), što ne projicira saziv brojnih, nego svih moapskih knezova (usp. Pnz 15, 6; Ps 89, 51; Neh 13, 26; Ez 33, 24; Jr 32, 14). S. R. DRIVER, *Deuteronomy*, Edinburgh, 1960., 175.; J. C. BECKMAN, *William's Hebrew Syntax*, Toronto, 2007., § 91 Rem. 4.

Grčki tekst za sve navedene primjere uglavnom se koristi objektivnim dativom množine πολλοῖς (*pollois*), što odgovara latinskomu obliku *multis*.²⁰ Međutim, premda su posrijedi izvorno grčke, odnosno latinske riječi, njihovo je značenje biblijsko, tj. semitsko jer se drže izvornoga hebrejskoga konteksta. Bog koji je često strpljiv s narodom, grč. πολλοῖς – *pollois*; lat. *multis* (usp. Neh 9, 30; Ps 119, 156), upućuje na permanentnost i sveobuhvatnost Božje nazočnosti i praštanja za sva vremena (usp. Neh 9, 28; Ps 106, 43; 119, 157).²¹ Referentni dativ u opisu mnogih vladara koji su loši, grč. πολλοῖς – *pollois*; lat. *multis*, u Izr 28, 2 (usp. Izr 6, 35; Koh 10, 6) upućuju općenito na loš narod, tj. sveobuhvatnost loših karakteristika jednoga naroda (usp. Ps 135, 10; vidi: Ps 136, 17–22; Ps 22, 13; 31, 14; 55, 19; 56, 3).²²

Svi izloženi grčki primjeri prijevod su ili interpretacija semitskoga pridjeva u množini, pri čemu hebrejsko, tj. aramejsko biblijsko značenje pridjeva *mnogi* ne korrespondira onomu helenističko-romanskomu značenju ‘veliki broj’, nego se tiče ‘mnoštva’ koje prelazi svoje granice usredotočujući se na sveukupnost, odnosno sveobuhvatnost.

2.1.2. Jeremijin i Habakukov kriterij cjelovitosti i sveobuhvatnosti

Proroci Jeremija i Habakuk, kao nitko od starozavjetnih pisaca, dodatno naglašavaju svesrdnost pridjeva רַבִּימ (*rabbîm*) da u svojem tumačenju, uz pomoć hebrejske augmentativne imenice כּוֹל *kol*, u značenju ‘sve’, istaknu i naglase subjektivnu cjelovitost i sveobuhvatnost.²³

Kontekst sveobuhvatnosti pridjeva רַבִּימ (*rabbîm*) prorok Jeremija potkrjepljuje leksemom כּוֹל (*kol*) u značenju ‘svi’, ‘sve’ (usp. Jr 20, 10; 27, 7; 50, 29), tako da hebrejskom imenicom כּוֹל (*kol*) sveukupno ukrjepljuje pridjev רַבִּימ *rabbîm* (usp. Jr 20, 10; 22, 8), prema kojemu npr. izraz *mnogi Izraelovi neprijatelji* (Jr 27, 7) uključuje sve Izraelove neprijatelje, kao što i *mnogi narodi koji služe Babilonu* predstavljaju sve – כּוֹל (*kol*) narode u izraelskome okruženju koji robuju babilonskomu kralju

²⁰ L. C. L. BRENTON, *The Septuagint with Apocrypha: Greek and English*, London, 2007., 22., 50., 72., 206., 268.; A. GRAMATICA, *Bibliorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, Vaticanus, 1959., 15., 31., 44., 123., 160.; N. TANTALOS, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, 34–35.

²¹ D. TURALIJA, *Koheletov hevelizam u odnosu na oprost i pomirenje*, u: Z. MAROS, D. TOMAŠEVIĆ (ur.), *Oprost i pomirenje: Krilatice lišene sadržaja?*, Sarajevo, 2018., 107.

²² Zarazna bludnica u Izr 7, 26 (usp. Jr 3, 1; Hoš 3, 3) koja je »ranila mnoge« odnosi se na sve one koji su joj se primaknuli, što grčki i latinski ponovno opisuju referentnim akuzativom množine πολλοῦς (*pollūs*), odn. *multos* (usp. Ps 71, 7; Ps 40, 4; 97, 1; Ez 27, 15; Dn 11, 18; Am 5, 12; Tuž 1, 24; Am 3, 15). J. COOK, *The Septuagint of Proverbs: Jewish and/or Hellenistic Proverbs?*, Leiden, 1997., 192.; B. K. WALTKE, *The Book of Proverbs: Chapters 1 – 15*, Grand Rapids, 2004., 384.; N. TANTALOS, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, 34–35.

²³ F. ZORELL, *Lexicon hebraicum et aramaicum Veteris Testamenti*, Roma, 1968., 356–357.

(usp. Jr 50, 29; Ez 31, 6; 38, 6.9.15.22; Mih 4, 11; vidi: Dn 8, 25; 11, 14).²⁴ Aramejski targumi također slijede istu matricu pridjevom סגגיין (*saggiîn*), kao i grčki svojim pridjevom πολύς, πολλή, πολύ (*polūs, pollē, poliū*) u množini, oslanjajući se isključivo na njegovo hebrejsko značenje cjelovitosti i sveobuhvatnosti.²⁵ Tako isto i latinska *Vulgata* svojim pridjevom *multus* u množini ne ističe partikularnost, nego sveopćenitost hebrejskoga pridjeva רבבים (*rabbîm*).²⁶

I prorok Habakuk u svojoj naraciji podupire hebrejski količinski pridjev רבבים (*rabbîm*) imenicom כֹּל (*kol*). Kada govori o mnogim zlim ljudima koji maltretiraju pojedince (usp. Hab 2, 8), tada se referira na sve zle narode koji su pokorili i opljačkali svoje susjede. I aramejski targumi slijede hebrejski izvornik kada sintagmom סגגיין עממין (*ammîn saggiîn*), 'brojni pogani', aludira na sve narode osim Izraela.²⁷ I ovdje grčki neutralni referentni akuzativ množine πολλά (*polla*) i *Vulgatin* latinski akuzativ ženskoga roda *multas* upućuju na hebrejsku cjelovitost i sveobuhvatnost značenja riječi רבבים (*rabbîm*).²⁸

2.1.3. Nalaz pridjeva רבבים (*rabbîm*) u kontekstu cjelovitosti i sveobuhvatnosti

Ne samo da afirmativni oblik pridjeva רבבים (*rabbîm*) upućuje na cjelovitost i sveobuhvatnost stanja i subjekata nego se i njegova negacija odnosi na sveopćenitost.²⁹

Cjelovitost i sveobuhvatnost ili sveopćenitost jesu kvalitete koje se tiču svih, odnosno se na sve i dijele se sa svima. Biblijska cjelovitost i sveobuhvatnost u sebi sadrže teološku nepromjenjivost, stalnost, sveopćenitost i konačnost. Cjelovitost biblijskomu pridjevu רבבים (*rabbîm*) daje i teološku nepromjenjivost. Nepromjenjiv je Božji naum da stvori čovjeka na svoju sliku (usp. Post 1, 26), kojemu je cilj mnoštvom napučiti zemlju (usp. Post 1, 22). To mnoštvo nisu samo neki ljudi, nego cijelo čovječanstvo u svojoj općenitosti. Cjelovitost i sveobuhvatnost kvalitete su

²⁴ J. R. LUNDBOM, *Jeremiah 21-36: A New Translation With Introduction and Commentary*, New York, 2004., 410.

²⁵ L. C. L. BRENTON, *The Septuagint with Apocrypha*, 927., 929., 935., 967.

²⁶ A. GRAMATICA, *Biblorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 735., 736., 741., 763.

²⁷ Brojni susjedi רבבים (*rabbîm*), koje je u Hab 2, 8.10 zla velesila opljačkala, odnose se na sve – כֹּל (*kol*) – izraelske susjede. P. ROBERTSON, *The Books of Nahum, Habakkuk, and Zephaniah*, Grand Rapids, 1990., 190.

²⁸ L. C. L. BRENTON, *The Septuagint with Apocrypha*, 1107.; A. GRAMATICA, *Biblorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 865.

²⁹ S tim u svezi, Ezekielovo poslanje koje nije upućeno brojnim poganskim narodima (usp. Ez 3, 6), nego samo Izraelu, tiče se svih poganskih naroda. A. GRAMATICA, *Biblorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 111.; P. ROBERTSON, *The Books of Nahum, Habakkuk, and Zephaniah*, 76–77.

dakle koje orkestriraju nepromjenjivim Božjim planom. Ta božanska nepromjenjivost usredotočena je na stalnost (usp. Ps 33, 11).

3. Usredotočenost hebrejskoga pridjeva רַבִּים (*rabbîm*) na cilj

Osim toga što upućuje na sveopćenitost, sveobuhvatnost i cjelovitost, hebrejski pridjev רַבִּים (*rabbîm*) u sebi personificira i permanentnost, konstantnost, tj. neprekinutost određene radnje koja je usmjerena svojem ispunjenju. Proces koji je usredotočen na krajnji cilj druga je od dviju bitnih komponenata hebrejskoga biblijskoga pridjeva רַבִּים (*rabbîm*).

3.1. ANALIZA PRIDJEVA רַבִּים (*RABBÎM*) U KONTEKSTU USREDOTOČENOSTI NA CILJ

Hebrejski pridjev רַב (*rab*) u množini upućuje i na konstantnost, tj. neprekinutost određene radnje ili pojave (usp. Lev 12, 25), dok se ne postigne krajnji cilj. Oblak nad šatorom sastanka (usp. Br 9, 19) tiče se neprekinute pojave, tj. radnje koja nije omeđena određenim vremenom. Aramejski targumi slijede hebrejski izvornik prevodeći vrijeme boravka oblaka nad šatorom zaključnom frazom יוֹמִין סָגִין (*jômîn saggîn*) – ‘kroz mnoge dane’, što upućuje na neprekinutost vremena do dosizanja krajnjega cilja.³⁰ Dodatna karakterizacija usredotočenosti hebrejskoga pridjeva רַבִּים (*rabbîm*) prepoznaje se i u hebrejskome izrazu *mnoga plemena* koja se uspinju na goru Gospodnju (usp. Iz 2, 3), a tiču se svih naroda u procesu upoznavanja Boga kao sveopćega suca (usp. Iz 2, 4; Mih 4, 2). Aramejski jezik u izrazu עַמִּיִן סָגִיִין (*‘ammîn saggî’in*) to dodatno i naglašava, gdje mnogi narodi određuju sve one koji su već upoznali, koji su u stadiju upoznavanja i koji će tek upoznati Svevladara (usp. Ez 38, 23; 39, 27; Mih 4, 3).³¹ Grčki prevoditelj u skladu s hebrejskim izrazom רַבִּים עַמִּיִן (*‘ammîm rabbîm*) emfatično prevodi hebrejsku složenicu s ἔθνη πολλὰ (*ethnê polla*).³² Isto tako željezni rog i mjedena kopita na Sionu (usp. Mih 4, 13) usredotočena su na mnoge, čime aramejski izraz עַמִּיִן סָגִיִין (*‘ammîn sagî’in*) apostrofira sve ljude koji su spoznali, koji su u procesu spoznanja i koji će tek spoznati Jahvinu slavu (usp. Mih 4, 13–14).³³ Najzad, i stanovnici mnogih gradova koji dolaze Jahvi upućuju na sve narode na zemlji (usp. Zah 8, 20) koji su došli, koji dolaze i koji će

³⁰ Mojsijeva zapovijed opsjedanja neprijateljskih gradova upućuje na konstantnost radnje do postignuća cilja (usp. Pnz 20, 19; Još 11, 18; Dn 8, 26; 1 Kr 2, 38; 1 Kr 3, 11; 2 Ljet 21, 15). N. WHINTER-NIELSEN, *A Functional Discourse Grammar in Joshua*, Stockholm, 1995., 248–249.; N. ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, 34–35.

³¹ J. D. W. WATTS, *Isaiah 1–33*, Waco, 1985., 29.

³² L. C. L. BRENTON, *The Septuagint with Apocrypha*, 837.

³³ L. C. ALLEN, *The Books of Joel, Obadiah, Jonah, and Micah*, Grand Rapids, 1976., 337.

doći k Božjem prebivalištu (usp. Zah 8, 22). Aramejski targumi prevode hebrejski izraz s $\text{קִרְוִין סַגִּיָּאן}$ (*qirvîn saggiʿan*), a latinska *Vulgata civitatibus multis*, pri čemu usredotočenost na mnoge gradove ističe i Jahvinu sveprisutnost.³⁴ U skladu s tim i grčki jezik pridjevskim izrazom $\lambda\alpha\omicron\iota\ \pi\omicron\lambda\lambda\omicron\iota$ (*laoi polloi*), u značenju ‘sva populacija’, također ističe sveopćenitost, ali i usredotočenost svih nacija na Boga.³⁵

3.1.1. Izaijin i Malahijin kriterij usredotočenosti pridjeva רַבִּיִּם (*rabbîm*)

Usredotočenost karakteristično polivalentnoga hebrejskoga pridjeva רַבִּיִּם (*rabbîm*) na determinirani cilj na poseban način tiče se knjiga proroka Izaije i Malahije.

Prorok Izaija u svojoj pisanoj korespondenciji dodatno se koristi pluralnim oblikom רַבִּיִּם (*rabbîm*) za sve one kojih se to na bilo koji način tiče. Tako u Iz 52, 14 mnogi užasnuti zbog trpećega pravednika jesu svi oni koji su ga takvoga motrili.³⁶ Aramejski pridjev סַגִּיָּאן (*saggiʿîn*) svojim oblikom to dodatno i naglašava. Na taj način i mnogi zadivljeni pravednikom (usp. Iz 52, 15) jesu svi oni koji ga slušaju. U tom kontekstu Izaijina alokacija o trpećem pravedniku (usp. Iz 53, 11), koji će mnoge opravdati, tiče se svih onih koji su na bilo koji način s njime povezani ili će biti povezani. Usredotočenost na pravednika cilj je procesa opravdanja. Isti pravednik (usp. Iz 53, 12) preuzima i grijeh mnogih, što se naravno odnosi na sve one koji su u procesu opravdanja i oprostjenja. Aramejska fraza $\text{עַמִּיִּין סַגִּיָּאן}$ (*ʿammîin sagiʿîn*), ‘mnogi narodi’, slijedi hebrejski izvornik, kao i grčki, odnosno latinski referentni akuzativ *pollûs/multos* s istom zadaćom usredotočenosti na krajnji cilj, tj. otkupljenje svih.³⁷

Slična nakana razabire se i u proroka Malahije. Moć Božjega zakona opravdava čovjeka i njegovo služenje mnoge odvrća od grijeha, tj. sve one kojih se zakon Jahvin na bilo koji način tiče (usp. Mal 2, 6). Grčki tekst korespondira hebrejskomu izvorniku referentnim pridjevom u akuzativu množine $\pi\omicron\lambda\lambda\omicron\upsilon\varsigma$ (*pollûs*), što odgovara latinskomu *multos*. Međutim u istome smislu prorok okrivljuje one koji su od Božjega zakona načinili vlastiti, o koji se mnogi (*pollûs/multos*) spotiču (usp. Mal 2, 8). Taj *mnogi* u novozavjetnoj pavlovskoj teologiji odnosi se na sve one koje Zakon opterećuje i udaljuje od Božje milosti (usp. Rim 7).³⁸

³⁴ B. C. OLLENBURGER, *The Book of Zechariah*, Nashville, 1994., 799–800.

³⁵ Da pridjev רַבִּיִּם (*rabbîm*), među ostalim, predstavlja objekt procesa koji ide svomu ispunjenju dodatno pojašnjava Iz 54, 1; Jr 12, 10; 16, 16; Dn 11, 44; 12, 4.10; Dn 12, 2). L. C. L. BRENTON, *The Septuagint with Apocrypha*, 1120.; 1069.; A. GRAMATICA, *Bibliorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 839.

³⁶ M. CIFRAK, *Početak evanđelja Isusa Krista: Hermeneutske pretpostavke*, Zagreb, 2009., 12–13.

³⁷ J. A. SOGGIN, *Tod und Auferstehung des leidenden Gottesknechtes*, u: ZAW 87(1975.), 346–355.

³⁸ P. A. VERHOEF, *The Books of Haggai and Malachi*, Grand Rapids, 1987., 247.

3.1.2. Nalaz pridjeva רַבִּים (*rabbîm*) u kontekstu usredotočenosti na cilj

Uz to što hebrejski pridjev רַבִּים (*rabbîm*) razgrađuje kozmološku partikularnost i otvara prostor sveobuhvatnosti, ipak je, u svojoj generici, nužno usredotočen na svoj subjekt. Drugim riječima, pridjev רַבִּים (*rabbîm*), koliko god bio sveobuhvatan, u drugome godu svojega teološkoga stabla usredotočen je na proces koji ide svojem kraju ispunjenju. Kao i svaki drugi proces, tako i taj ima svoj početak u povijesti stvaranja (usp. Post 1, 26) i svoj konačni cilj u eshatonu (usp. 1 Tim 2, 6). Kao što se tada odnosio na sve, tako se kroz cijeli svoj povijesni konvergent, u serijama činova i događaja, ostvaruje s jasnim ciljem, tj. spasenjem svih. Stoga se može govoriti o teološkome procesu koji konvergira jednomu cilju: svespoznaji Boga (usp. Otk 22, 12–13; Mt 7, 8; Ef 1, 14).

4. Neprocjenjivost hebrejskoga pridjeva רַבִּים (*rabbîm*)

Neprocjenjivost zbroja ili praktična nepristupačnost egzaktnim podacima koji se kriju u pridjevu רַבִּים (*rabbîm*) treća je i posljednja karakteristika koja definira njegovu uporabu i frekvenciju u biblijskim spisima. Svojim receptorskim kvalitetama i percepcijskim vještinama čovjek jednostavno ne može ni aproksimativno, a kamoli egzaktno procijeniti neprocjenjivost pridjeva רַבִּים (*rabbîm*) u diskursu teološke sveopćenitosti. Međutim sugestije koje motiviraju procjenu ipak projiciraju maksimalističko kvantitativno obilježje hebrejskoga pridjeva רַבִּים (*rabbîm*).

4.1. ANALIZA PRIDJEVA רַבִּים (*RABBÎM*) U KONTEKSTU NEPROCJENJIVOSTI

Uz to što hebrejski pridjev רַבִּים (*rabbîm*) podrazumijeva sveobuhvatnost, pretpostavljajući pritom i svoju usredotočenost na krajnji cilj, ipak, istodobno naznačuje i ljudsku nemogućnost egzaktne procjene i suda. Tajna neprocjenjivosti hebrejskoga pridjeva već je istaknuta u Bileamovu proroštvu, gdje je abrahamsko sjeme uspoređeno s brojnim vodama (usp. Br 24, 7), kao što i kvantitativni genitiv *brojan narod* u Izl 5, 5, עַם רַבִּים (*‘am hārabbîm*), nikako ne određuje točnu, nego naprotiv, neprocjenjivu, tj. neprebrojivu cifru ljudskih bića, što i aramejski prijevodi jednako opisuju pridjevom סַגִּין (*saggîn*).³⁹ Isto tako neprocjenjivost broja Izraelaca u 1 Kr 4, 20, obilježena je pridjevom רַבִּים (*rabbîm*), i Elizejeva neprebrojiva vojska (usp. 2 Kr 6, 16) upućuju na nemogućnost bilo kakve spoznajne aproksimacije (usp. Job 4, 3; 11, 19).⁴⁰ U svim tim slučajevima aramejski targumi pluralnim oblikom רַבִּים

³⁹ W. H. C. PROPP, *Exodus 1-18: A New Translation With Introduction and Commentary*, New York, 1999., 254.

⁴⁰ D. J. A. CLINES, *Job 1-20*, Nashville, 1989., 121–122.

(*saggî'în*) vjerno slijede hebrejski izvornik.⁴¹ Na sličan način opisano je neodređeno vrijeme Izraela u Egiptu (usp. Br 20, 15), kao i nedefinirano razdoblje izraelskoga boravka u Kadešu (usp. Pnz 1, 46; Još 23, 1; 24, 7).⁴² Aramejski targumi jednako prevode hebrejski izraz *mnoge dane* s יומין סגיאין (*jômîn saggî'în*), ističući pritom vremensku odrednicu koja ostaje čovjeku nepoznata.⁴³

U svim navedenim slučajevima hebrejski pridjev רבבין (*rabbîm*) odgovara grčkomu akuzativu referentnoga načina πλείους (*pleiūs*) i latinskomu *multos*, ali ne samo gramatički nego i kontekstualno (usp. Suci 8, 30; 9, 40; 1 Kr 11, 1; 1 Ljet 5, 22; 28, 5; Neh 5, 2; Est 2, 8; Izr 31, 29).⁴⁴

4.1.1. Psalmodijski i mudroslovni kriterij neprocjenjivosti

Psalmodijska i mudrosna korespondencija dodatno bilježi karakteristiku neprocjenjivosti u hebrejskome pridjevu רבבין (*rabbîm*). Za razliku od prethodnih formalnih procjena, ovaj put više je naglašen moralni vid neprocjenjivosti i neograničenosti ljudskih kvaliteta.

Psalmodijska zbirka, osim što pridjevom רבבין (*rabbîm*) opisuje neprocjenjivost Božjega milosrđa, ističe i neograničenost ljudske zloće (usp. Ps 32, 10; 34, 20).⁴⁵ Sveti pisac u ovome dijelu dovodi u pitanje ustaljene zakonske termine. Nejasan je broj, ali i kategorija onih koji se nazivaju pravednici, a ponašaju se nepravedno, kao i onih koji su entitetski *nepravedni*, a često su pravedniji od titularnih pravednika (usp. Ps 3, 2–3; 4, 7).⁴⁶ Aramejski targumi naglašavaju pridjev svojim oblikom סגיאין (*saggî'în*) kako bi također istaknuli apsolutnu neodredivost naznačenih kategorija. U tome slučaju i grčki i latinski prijevod slijede nominativ množine πολλοί

⁴¹ M. COGAN, H. TADMOR, *II Kings: A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven and London, 1988., 74–75.; 121.

⁴² G. B. GRAY, *Numbers*, Edinburgh, 1965., 266–267.; M. H. WOULDSTRA, *The Book of Joshua*, 346–347.

⁴³ Žena koja je već dugo vremena u žalosti (usp. 2 Sam 14, 2; 1 Ljet 7, 22; 2 Ljet 15, 3), kao i Izabelina brojna vraćanja (usp. Pnz 2, 1; 31, 17; Br 20, 11; 2 Kr 9, 22; 2 Ljet 21, 15) upućuje na vremensku neodređenost, što latinski prevodi vrijednosnim pridjevom *plurimus* ('mnogo'). S. DRIVER, *Deuteronomy*, 31.; A. GRAMATICA, *Biblorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 420.; J. M. MYERS, *II Chronicles*, 121–122.

⁴⁴ Veliko smilovanje Božje (usp. 2 Sam 24, 14; Neh 9, 27.31; Dn 9, 18), kao i nekontrolirane ljudske namisli (usp. Izr 19, 21 i Koh 7, 29) određuju neodredivu neprocjenjivost. N. ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, 34–35.

⁴⁵ M. DAHOOD, *Psalms I: 1–50*, New Haven and London, 1965., 194–195.

⁴⁶ C. A. BRIGGS, *Psalms I*, Edinburgh, 1952., 26–27., 31.

(*polloi*), odnosno *multi*, ali redovito u starozavjetnome vidokrugu neodredivosti i neprocjenjivosti stanja ili pojave.⁴⁷

Knjiga izreka, promatrajući bogataša koji ima mnogo prijatelja samo zato što je bogat (usp. Izr 14, 20; 19, 4.26), upućuje na neprocjenjivost njihova zbroja. I ovdje, kao i u prijašnjem slučaju, grčki i latinski tekst imaju nominativ množine u smislu definicije istoga načina πολλοὶ (*polloi*), odnosno *multi*, ali ne u grčkome, tj. helenističkome, nego u hebrejskome, tj. semitskome značenju neprocjenjivosti.⁴⁸

4.1.2. Nalaz pridjeva רַבִּים (*rabbîm*) u kontekstu neprocjenjivosti

Neprocjenjivost u sebi krije tajnu, tj. ljudsku nemogućnost bilo kakve preciznije procjene. To ujedno znači da je pridjev רַבִּים (*rabbîm*), koliko god bio sveopćenit i usredotočen na cilj, zapravo, čovjeku neodrediv, nepoznatljiv. Pridjevska neprocjenjivost količine i kvalitetete usmjeruje na teološku terminologiju, a ne onu jezičnu ili logičku. To se u konačnici poklapa i s Isusovom izjavom da ono što je ljudima nemoguće, Bogu je moguće, i više od toga (usp. Mt 19, 26).⁴⁹ Neprocjenjivost koja se krije u značenju hebrejskoga pridjeva u množini dodatno je istaknuta i aramejskim prijevodom סַגְגִּין (*saggîn*), koji uz notu neprocjenjivosti naglašava i autonomnost, tajnost, tj. nedostupnost podataka skrivenih u pridjevu *mnogi*.⁵⁰

Isto intenzivnim kapacitetom sve tri kategorije hebrejskoga pridjeva רַבִּים (*rabbîm*), sveopćenitost, neprocjenjivost i determiniranost, zastupaju jednak biblijski stav prema kojemu objekt na koji su usredotočene ne korespondira samo suženomu doslovnomu značenju riječi ili *significatio verbi*, nego otvarajući široke dimenzije, perspektivno udovoljava generalizaciji njezina stvarnoga smisla koji u svojim teološkim kombinacijama konvergira od onoga tipskoga ili spiritualnoga do anagogičkoga ili transcendentnoga.

5. Skriveni hebrejski pridjev רַבִּים (*rabbîm*) u novozavjetnim spisima

Novozavjetni spisi, osim sporadičnih arameizama, nemaju u sebi hebrejski pridjev רַב (*rab*) ni aramejski סַגְגִּין – *saggîn*, ali zato imaju grčki pridjev πολύς, πολλή, πολύ

⁴⁷ L. C. L. BRENTON, *The Septuagint with Apocrypha*, 700.; A. GRAMATICA, *Bibliorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 471.; 486–487.

⁴⁸ C. H. TOY, *Proverbs*, Edinburgh, 1977., 293–294.; N. ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, 34–35.

⁴⁹ Čovjek jednostavno ne može ni aproksimativno, a kamoli egzaktno procijeniti neprocjenjivost sadržajnoga pridjeva רַבִּים (*rabbîm*) u kontekstu teoloških kategorija. Ipak, i u aproksimaciji između minimuma i maksimuma pridjev רַבִּים (*rabbîm*) redovito naginje maksimumu, oslobađajući se pri tom svake nesavršenosti, nedorečenosti i restrikcije.

⁵⁰ M. SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, Ramat-Gan – Baltimore, 2002., 367.

(*polüs, pollē, poliü*) koji umnogome korespondira starozavjetnomu hebrejskomu pridjevu kroz cijeli starogrčki prijevod Biblije. Sinergija grčke semantike pridjeva onoj starozavjetnoj hebrejskoj, po naravi stvari, odgovara i novozavjetnoj protoč-nosti istoga pridjeva. Posljedično, i latinski pridjev *multus* odgovara grčkomu pridjevu πολύς (*polüs*), pa onda i hebrejskomu רַב (*rab*), tj. aramejskomu סַגְגִין (*saggîn*).⁵¹

Kako nas u Novome zavjetu, zajedno s jezičnom sintaksom, isključivo zanimaju plu-ralni oblici grčkoga pridjeva πολύς, πολλή, πολύ (*polüs, pollē, poliü*), koji odgovaraju hebrejskomu רַבִּים (*rabbîm*) i aramejskomu סַגְגִין (*saggîn*), usredotočit ćemo se na te oblike i u njima tražiti punije, jasnije i konkretnije značenje. Ono što je dosad otkri-veno jest da je grčki pridjev πολύς, πολλή, πολύ (*polüs, pollē, poliü*) u biblijskoj ko-respondenciji nastrojen semitski pa prema tomu njegov *sensus plenior* treba tražiti u karakteru starozavjetnoga količinskoga pridjeva רַבִּים (*rabbîm*). Tri su dominantne padežne osnove pridjeva *mnogi* u novozavjetnome tekstualnome korpusu. Najčešći je nominativ množine πολλοί (*polloi*), koji slijedi akuzativ πολλούς (*pollüs*) i, konač-no, genitiv πολλῶν (*pollōn*) koji ujedno čini i okosnicu našega istraživanja.

5.1. NOMINATIVNI OBLIK PRIDJEVA ΠΟΛΥΣ (*POLÜS*) U MNOŽINI

Nominativ je najčešći pluralni oblik pridjeva πολύς (*polüs*) u cijeloj novozavjetnoj korespondenciji pa samim time i najdivergentniji s obzirom na svoju trodimenzi-onalnu dinamiku u Starome zavjetu. Iako se ne pojavljuje ravnomjerno u novoza-vjetnim spisima, nego dominira u Matejevu i Ivanovu evanđelju, ipak prevladava njegova karakteristična sveobuhvatnost koja se ponekad pod pritiskom grčke sin-takse sužava, ali širina njegova kapaciteta ne smanjuje protok ideje apsolutnosti.

5.1.1. Analiza nominativnoga oblika pridjeva πολύς (*polüs*) u množini

Nominativ muškoga roda pridjeva πολύς (*polüs*) u množini glasi πολλοί (*polloi*) i u Matejevu i Ivanovu evanđelju najčešće i odgovara hebrejskomu obliku רַבִּים (*rabbîm*), odnosno aramejskomu סַגְגִין (*saggîn*). Predikativnim načinom *mnogi*, πολλοί (*polloi*), tj. *multi*, koji će sjesti za stol sa starozavjetnim patrijarsima (usp. Mt 8, 11) nije istaknut zbroj, nego je riječ o ljudskoj neprocjenjivosti božanskoga nauma (usp. Mt 7, 13; 13, 17).⁵² Također u opisu opsjednutoga (usp. Mk 5, 9) ne-sumnjivo dominira predikativni grčki pridjev πολλοί (*polloi*), tj. latinski nominativ *multi* koji se odnosi na neodređen i neprocjenjiv zbroj nečistih duhova u opsjednu-tome Gerazencu.

⁵¹ C. BUZZETTI, *Dizionario base del Nuovo Testamento con statistica base greco-italiano*, Roma, 2001., 131.

⁵² E. DREWERMANN, *Das Matthäusevangelium II: Mt 8,1 – 20,19*, Solothurn – Düsseldorf, 1994., 64–65.

Neprocjenjiv zbroj istaknut je i u velikome broju učenika (πολλοὶ/*multi*) koji su odstupili od Isusa (usp. Iv 6, 60), ali i onih koji su povjerovali u njega (usp. Iv 8, 30; 10, 42; 11, 45; 12, 11). I u Markovu evanđelju, u opisu Isusovih slušača (usp. Mk 2, 2) definicijom nominativnoga načina navodi se kako se velik broj naroda, tj. πολλοὶ (*polloi*), smjestio u kuću u kojoj više nije bilo mjesta ni pred vratima, što ponovno upućuje na neprocjenjiv zbroj koji omeđuje određeni prostor, tj. kuću koja može aludirati na eshatološki ambijent, u koji ulaze svi oni koji žele vidjeti Isusa (usp. Iv 14, 2). I aramejski pridjev סַגְגִּינָא (*saggî'n*) odgovarao bi tomu trenutku, što dodatno pojašnjava izvorni hebrejski pridjev רַבִּימ (*rabbîm*).

Kod Luke međutim upotreba istoga pridjeva nešto je drukčija jer se sveti pisac njime često koristi, ali ne u isključivo semitskome, nego i u helenističkome smislu.⁵³ Ipak, kada spominje silan svijet ili mnogo ljudi u Lk 5, 15 koji su se okupili slušati Isusa, sveti pisac opisuje stanje nominativom pridjeva πολλοὶ (*polloi*) i emfatičnim športskim glagolom συνέρχομαι (*sünerhomai*), 'navaliti', što upućuje na neprocjenjiv zbroj ljudi koji je došao k Isusu iz Galileje, Dekapola, Jeruzalema, Judeje i Transjordanije (usp. Mt 4, 25; 8, 1; 12, 15; 13, 2; 15, 30; Lk 13, 24; 14, 25; Iv 10, 41; vidi: Mk 6, 13).⁵⁴ Latinski prijevod slijedi grčki vremenski nominativ u množini *multi*, što bi odgovaralo emfatičnomu aramejskomu izrazu סַגְגִּינָא (*saggî'n*), – 'mnogi'.⁵⁵

5.1.2. Nalaz nominativnoga oblika pridjeva πολὺς (*polüs*) u množini

Nominativni oblik pridjeva πολὺς (*polüs*) u množini, iako ne uvijek, uvelike korespondira starozavjetnoj neprocjenjivosti. Svim tim neodredivim zbrojem i količinom koordinira grčka nominativna definicija pridjeva πολλοὶ (*polloi*), lat. *multi*, koja u svojoj neprocjenjivosti ne minimalizira, nego maksimalizira brojčani i količinski sadržaj koji priopćuje. Osim neprocjenjivosti nominativni oblik πολλοὶ (*polloi*), lat. *multi*, odgovara i starozavjetnomu pridjevu רַבִּימ (*rabbîm*) koji u svojoj hebrejskoj klauzuli podržava i sveobuhvatnost objekata, a koji opet odgovara aramejskomu obliku סַגְגִּינָא (*saggî'n*), u smislu neupitne sveopćenitosti, koju hebrejska Biblija potencira svojim izrazom רַבִּימ (*rabbîm*).

⁵³ Već na početku Evanđelja po Luki sveti pisac predikativnim načinom opisuje kako su πολλοὶ (*polloi*), lat. *multi*, 'mnogi' već sastavili izvješća o događajima iz evanđelja (usp. Lk 1, 1). Takvih pisaca nije bilo mnogo, a izvješća još manje, pa prema tomu broj, u tom slučaju, nije neprocjenjiv, nego je riječ o helenističkome poimanju *mnogi*, tj. nekolicini.

⁵⁴ U opisu Isusova rođenja kao radost mnogih, grč. πολλοὶ (*polloi*), lat. *multi*, apozicijski pridjev odnosi se ne samo na neke nego na sve one kojih se Isusovo rođenje tiče (usp. Lk 1, 14; Iv 19, 20). I. DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika. Uvodna pitanja i komentar Ivanova evanđelja*, Zagreb, 2012., 334.; A. POPOVIĆ, *Isusova muka i smrt prema Markovu evanđelju: Egzegetsko-teološki komentar*, Zagreb, 2009., 278.

⁵⁵ A. GRAMATICA, *Bibliorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 980.; N. ΤΑΝΤΑΛΟΣ, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, 34–35.; J. GNILKA, *Isus iz Nazareta: Poruka i povijest*, Zagreb 2009., 77.

5.2. AKUZATIVNI OBLIK PRIDJEVA ΠΟΛΥΣ (POLŪS) U MNOŽINI

Mnogo rjeđi od nominativnoga jest akuzativni oblik pridjeva u množini πολλούς (*pollūs*), lat. *multos*. Podjednako se njime koriste sva četiri evanđelja. Kao i u već naznačenoj akuzativnoj tako i u nominativnoj osnovi, istaknuti grčki pridjev u evanđeljima sveden je na opis neprocjenjivosti zbroja i količine.

5.2.1. Analiza akuzativnoga oblika pridjeva πολύς (polūs) u množini

Mnogi (πολλούς/*multos*) koje je Isus ozdravio neupitno upućuju na neprocjenjiv zbroj koji izmiče čak i ljudskomu aproksimativnomu računu (usp. Lk 7, 21).⁵⁶ Pa i brojni farizeji i saduceji – πολλούς (*pollūs*), lat. *multos* – koji su došli krstiti se u Jordanu (usp. Mt 3, 7) upućuju na nemali broj, ali opet neodrediv s obzirom na svu saducejsku i farizejsku populaciju (usp. Iv 12, 42).⁵⁷ U skladu s tim mimo svake je mogućnosti odrediti točan zbroj uzvanika (πολλούς/*multos*) na bogataševoju večeri (usp. Lk 14, 16).⁵⁸ U svim navedenim slučajevima aramejski pridjev רַבִּינִים (*saggîîn*) usko odgovara novozavjetnim biblijskim opisima, što upućuje na izvorni hebrejski pridjev רַבִּינִים (*rabbîm*).

Međutim anđeoski govor o Isusovu rođenju kako bi brojne Izraelce (πολλούς/*multos*) priveo k spasenju (usp. Lk 1, 16) ne može upućivati na određeni, pa ni neodređeni broj, nego mora biti upućen svim sinovima Izraela.⁵⁹ Među ostalim, i pridjev *mnogi* (πολλούς/*multos*) koji se odnosi na one koji su po Isusovoj smrti na križu ustali iz svojih grobova i pokazali se živima (πολλούς/*multos*) ne upućuje više na neprocjenjiv zbroj, nego na sve preminule (usp. Mt 27, 53).⁶⁰ Slično i Isusovo polaganje ruku na mnoge (πολλούς/*multos*) ne tiče se nekih, nego svih onih koje je Isus dotaknuo (usp. Mk 6, 13). U svim tim slučajevima aramejski pridjev רַבִּינִים (*saggîîn*) odgovarao bi referentnomu grčkomu akuzativu što, naravno, u kontekstu biblijske misli, podsjeća na višenamjensku ulogu hebrejskoga pridjeva רַבִּינִים (*rabbîm*).

5.2.2. Nalaz akuzativnoga oblika pridjeva πολύς (polūs) u množini

Akuzativna referentna osnova pridjeva πολύς (*polūs*), kao i ona pridjevska nominativna, jest dvojaka. Prije svega upućuje na neprocjenjivost dosjea kojim se bavi sve-

⁵⁶ W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas: Kommentar 1,1–9,50*, Freiburg, 2003., 463–464.

⁵⁷ E. DREWERMANN, *Das Matthäusevangelium I*, 316–317.

⁵⁸ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke X–XXIV: A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven and London, 2005., 1054–1055.

⁵⁹ W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, 49.

⁶⁰ R. T. FRANCE, *The Gospel of Matthew*, 1014.

topisamski tekst. Osim toga referentni akuzativ pridjeva πολὺς (*poliūs*) usredotočuje čitatelja i na sveobuhvatnost činova koje treba gledati u svjetlu biblijske poruke i na novozavjetne teološke recepcije.⁶¹ Akuzativna forma πολλοὺς (*polliūs*), kao i latinska *multos*, za razliku od one nominativne, mnogo izražajnije ističe kontekst sveopćenitosti ili referendum koji se tiče svih. Latinski prijevod grčkoga pridjeva posve odgovara izvornoj grčkoj percepciji, koja opet detaljno upućuje na semitski pluralni oblik aramejskoga i hebrejskoga pridjeva רַבִּימַ (*rabbîm*).

5.3. GENITIVNI OBLIK PRIDJEVA ΠΟΛΥΣ (*POLŪS*) U MNOŽINI U KONTEKSTU STAROZAVJETNOGA HEBREJSKOGA PRIDJEVA רַבִּימַ (*RABBÎM*)

Grčki tekst koji sadrži riječi euharistijske pretvorbe uz nominalni subjekt ima i genitiv pristanka πολλῶν (*pollōn*) od količinskoga pridjeva πολὺς, πολλή, πολὺ (*poliūs, pollē, poliū*), u značenju 'mnogi/a/o'.⁶² Genitiv pristanka opisuje razlog odvijanja određene radnje, kojemu pogoduje juridički genitiv, a kojemu u ovom slučaju odgovara latinski ablativ apsolutni *multis* od pridjeva *multus*.⁶³ Oba oblika pridjeva *mnogi* poznata su *Septuagintinoj* i *Vulgatinoj* biblijskoj ostavštini, a usko korespondiraju hebrejskomu genitivu množine רַבִּימַ (*rabbîm*), od pridjeva רַב (*rab*) koji u svojem sadržaju daje pristanak, tj. odgovor svojega subjekta uspostavljajući uzročno-posljedični sintaktički kontekst.⁶⁴

5.3.1. Analiza pridjeva רַבִּימַ (*rabbîm*) u kontekstu starozavjetnih referenci grčkoga genitiva πολλῶν (*pollōn*), latinskoga ablativa *multis*, genitiva *multorum* i genitivnoga oblika πολλῶν (*pollōn*)

Dok se nominativni i akuzativni oblici pridjeva πολὺς (*poliūs*) mogu odnositi i na neprocjenjivost i na apsolutnost, tj. sveobuhvatnost određenoga zbroja, genitivni oblik pridjeva πολὺς (*poliūs*) i u starozavjetnoj i u novozavjetnoj korespondenciji isključivo je usredotočen na apsolutnost, tj. sveobuhvatnost određenoga broja ili količine.

S tim u svezi, već u 2 Sam 22, 17 hebrejski subjektivni genitiv ističe mnoge vode, מַיִם רַבִּימַ (*majim rabbîm*), odnosno sve ono što pripada vodi koja je na zemlji.⁶⁵ To je ujedno čest Ezekielov motiv kojim prorok uspoređuje neopisive i ljudskim re-

⁶¹ N. TANTALOS, *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, 35–36.

⁶² H. W. SMYTH, *Greek Grammar*, § 1375.

⁶³ V. GORTAN, O. GORSKI, P. PAUŠ, *Latinska gramatika*, Zagreb, 1979., 205.

⁶⁴ B. K. WALTKE, M. O'CONNOR, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, § 14.3.2b.

⁶⁵ C. F. KEIL, *Die Bücher Samuels*, Leipzig, 1875., 370.

ceptorima neobjašnjive pojave (usp. Ez 1, 24; 12, 27; 17, 5.8; 19, 10; 26, 3.19; 27, 26; 31, 5.7.15; 32, 3.9.10.13; 43, 2).⁶⁶ Hebrejski מַיִם רַבִּימַיִם (*majim rabbîm*) ili ‘mnoge vode’ grčki jezik prevodi genitivom sadržaja ὑδάτων πολλῶν (*hüdatōn pollōn*), a latinski kvalitativnim ablativom *aquis multis*, u značenju ‘mnogo vode.’⁶⁷ Izraz ὑδάτων πολλῶν (*hüdatōn pollōn*), kao i *aquis multis*, ‘mnoge vode’, upućuje na količinsko stanje, prema kojemu pridjev igra ulogu glavnoga čimbenika po kojem se razvija rečenični smisao nemjerljive količine sadržaja. Isti oblik pridjeva nalazi se i u pravednikovoj pohvali Jahve brojnim narodima (usp. Ps 109, 30).⁶⁸ Ponovno je težište stavljeno na sve one narode koje poznaje sveti pisac i koji ga okružuju. I u Iz 17, 12 grčki genitivni oblik πολλῶν (*pollōn*), a koji odgovara hebrejskomu מַיִם רַבִּימַיִם (*rabbîm*) odnosi se na brojne narode koje Jahve uštkava, odnosno na sve narode koji buče protiv Jahve.⁶⁹ Latinski prijevod u tome slučaju ima emfatičnu imenicu u nominativu *multitudo* – ‘masa’, ‘mnoštvo’, ‘množina’, ‘velik broj.’⁷⁰ Prema tomu i ostatak Jakovljeve שְׁעֵרִית יַעֲקֹב (*še'erit ja'ăqob*) u Mih 5, 6.7 utječe na mnoge, tj. sve narode koji upoznaju Jahvu.⁷¹ I tu se grčki tekst na tragu sveopćenitosti koristi materijalnim genitivom πολλῶν (*pollōn*), koji latinski nedvojbeno prati svojim adekvatnim oblikom *multorum*.⁷²

Osim toga što hebrejski pridjev u množini מַיִם רַבִּימַיִם (*rabbîm*) određuje prije svega sveobuhvatnost i usredotočenost na svoj cilj, isti posjeduje i nedostupnost apsolutnoj ljudskoj spoznaji. Grčki genitivni prijevod hebrejskoga pridjeva πολλῶν (*pollōn*) dodatno projicira taj trodimenzionalni angažman hebrejskoga pridjeva, zaustavljajući se ponajviše na sveobuhvatnosti koja se partikularno odnosi na svoj objekt, ali se i sveopćenito tiče onoga što se pod tim objektom podrazumijeva. Na isti način djeluje i latinski pridjev *multis*, koji u obliku *ablativus mensurae* podnosi sve ono na što se odnosi njegovo značenje.⁷³

⁶⁶ L. C. ALLEN, *Ezekiel 1-19*, Nashville, 1994., 34., 199., 256., 289.

⁶⁷ U izrazu *mnoge vode* istaknuta je zbirnost svih voda na zemlji koje se redom ulijevaju u morski bazen (usp. Ps 18, 17; 29, 3; 32, 6; 77, 20; 93, 4; 107, 23; 144, 7).

⁶⁸ L. C. ALLEN, *Psalms 101-150*, Nashville, 2002., 106–107.

⁶⁹ J. D. W. WATTS, *Isaiah 1–33*, 242–243.; L. C. L. BRENTON, *The Septuagint with Apocrypha*, 852.

⁷⁰ U istome kontekstu, šaputanje mnogih u Jr 20, 10 odnosi se na sve prijatelje izabranoga naroda koji su se prometnuli u njegove neprijatelje (usp. Dn 12, 3). A. GRAMATICA, *Biblorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 685.

⁷¹ F. I. ANDERSEN, D. N. FREEDMAN, *Micah*, New York, 2000., 487.

⁷² L. C. L. BRENTON, *The Septuagint with Apocrypha*, 1001.; A. GRAMATICA, *Biblorum Sacrorum Iuxta Vulgata Clementinam*, 861.

⁷³ V. GORTAN, O. GORSKI, P. PAUŠ, *Latinska gramatika*, 443.

5.3.2. Analiza genitivnoga oblika pridjeva πολύς (*polüs*) u množini u novozavjetnoj korespondenciji

Pridjevski oblik πολλῶν (*pollōn*), lat. *multis* ili *multorum*, iako se ne pojavljuje često u evanđeljima, ravnomjerno je raspoređen u sinoptika, dok se u Ivanovu evanđelju pojavljuje sporadično kao komparativ *multo plures* – ‘još više’.

Genitiv sadržaja u perspektivi uzdignuća i propasti mnogih (πολλῶν/*multorum*) u Izraelu (usp. Lk 2, 34) slika je suda pravednika i grješnika koja se ne odnosi samo na neke nego na sve ljude.⁷⁴ Dakako, i mač boli koji je prorokovan Mariji kako bi se razotkrile namisli brojnih (πολλῶν/*multis*) srdaca (usp. Lk 2, 35) upućuje na sveopćenit proces, a ne neki partikularni, tj. izdvojeni sadržaj. Brojni lažni svjedoci (πολλῶν/*multis*) koji su govorili protiv Isusa, a koji mu ujedno nisu mogli nametnuti krivicu (usp. Mt 26, 60) indiciraju sve svjedoke koji su oponirali Isusu.⁷⁵ U istome suglasju promatran je i sluga koji se pokazao izvrstan u gospodarevim očima i koji zaslužuje najvišu službu (usp. Mt 25, 21), prema kojoj kauzalni genitiv postaviti nad mnoge (πολλῶν/*multa*) znači nad sve one koji su pod gospodarevom jurisdikcijom.⁷⁶ U svim tim primjerima grčki pridjev odgovara aramejskomu ܣܘܓܘܝܢ (*saggi'in*), pa tako i hebrejskomu רבבין (*rabbim*).

U istome kontekstu i veliko krdo svinja πολλῶν (*pollōn*), lat. *multorum*, koje je paslo na obronku, kao sadržajni genitiv, tiče se cijeloga krda (usp. Mt 8, 30). I Isusova konstatacija biti vrjedniji od mnogo vrabaca (πολλῶν/*multis*) ne upućuje na jedno jato, nego općenito na sve malene i naoko beznačajne vrste i uopće stvoreni svijet (usp. Mt 10, 31; Lk 12, 7). Kao i u prijašnjim, i u tim primjerima grčki oblik pridjeva πολύς (*polüs*) korespondira aramejskomu ܣܘܓܘܝܢ (*saggi'in*), tj. hebrejskomu רבבין (*rabbim*).

5.3.3. Genitivni oblik pridjeva πολύς (*polüs*) u Djelima apostolskim i Poslanicama⁷⁷

Za razliku od pisca Ivanova evanđelja, sinoptici, ali i Djela, kao i *Corpus paulinum*, koriste se genitivnim oblikom pridjeva πολύς (*polüs*) kako bi izrazili sveobuhvatnost određenoga broja. Vrijednosnim genitivom, Ananija je od brojnih kršćana (πολλῶν/*multis*) čuo za Pavlove progone, što se naravno ne odnosi na mnoge kršćane, nego na sve kršćane koji su čuli za Pavla (usp. Dj 9, 13). Pa i Pavlovo ugađanje mnogima (πολλῶν/*multis*) objektivno se ne tiče samo nekih, nego svih onih

⁷⁴ J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, Grand Rapids, 1997., 149.

⁷⁵ Pridjevski oblik vjerojatno je utjecao na pisca koji je poslije svršene rečenice s pridjevom πολλῶν/*multis* pridodao novu: »Napokon dvojica svjedoka pristupe i kažu (...)*«* (Mt 26, 60).

⁷⁶ D. L. TURNER, *Matthew*, Grand Rapids, 2008., 601.

⁷⁷ Genitivni oblik πολλῶν (*pollōn*) uži je predmet našega zanimanja, pa je ukratko obrađen i u Djelima apostolskim i Poslanicama, za razliku od nominativnoga i akuzativnoga oblika koji nisu u središtu ovoga istraživanja, pa je stoga pridjev πολύς (*polüs*) obrađen samo u evanđeljima.

s kojima je bio u doticaju (usp. 1 Kor 10, 33).⁷⁸ I Timotejevo svjedočanstvo pred mnogima (πολλῶν/*multis*) tiče se svih onih s kojima je učenik na bilo koji način bio povezan (usp. 1 Tim 6, 12).⁷⁹ Nakraju mnogi kršćani koji zahvaljuju apostolima na zadobivenim milostima (usp. 2 Kor 1, 11) ne tiču se samo nekih, nego svih kršćana.⁸⁰ Abrahama je Pavao vrijednosno nazvao ocem mnoštva naroda – πολλῶν/*multis* (usp. Rim 4, 17.18; Gal 3, 16), što naravno uključuje i sve pogane. I subjektivnim genitivom *mnoge nevolje* (πολλῶν/*multis*), koje vode u kraljevstvo Božje, ne predstavljaju se samo pojedine poteškoće kršćana, nego se tiču svih kušnja zajedno (usp. Dj 14, 22).⁸¹ Isto tako i mnogi grijesi (πολλῶν/*multis*) koji se brišu milosnim Božjim darom nisu samo neki nego svi, u svoj svojoj cjelovitosti (usp. Rim 5, 16).

5.3.4. Genitivni oblik pridjeva πολύς (*polūs*) u formulama Mt 26, 28 i Mk 14, 24

Za razliku od nominativnoga i akuzativnoga oblika pridjeva πολύς (*polūs*) u množini, genitivna osnova grčkoga pridjeva πολύς (*polūs*), svojim oblikom πολλῶν (*pollōn*), isključivo afirmira sveobuhvatnost broja i količine. U genitivnoj osnovi bilo subjektivnoga ili objektivnoga pridjeva uočljiva je njegova determiniranost, tj. usredotočenost ne na pojedinačnost, nego na općenitost, tj. sveopćenitost namjera. Ključno je zamijetiti i to da genitivna osnova pridjeva πολύς (*polūs*), kao ni jedna dosad, redom upućuje na načelo koje se primjenjuje na sve. U tom kontekstu i lik Sina Čovječjega, koji je došao služiti, upravo je sveopćenit jer, služeći svima: gen. mn. – πολλῶν (*pollōn*), uslužujući sve, razdaje se svima (usp. Mt 20, 28; Mk 10, 45).⁸²

Imajući sve navedeno u vidu, dolazimo i do genitivne osnove grčkoga pridjeva koji se odnosi na Kristovu krv koja se proljeva za πολλῶν (*pollōn*), lat. *multis* (usp. Mt 26, 28; Mk 14, 24). Ako spomenuti slijed primjera jasno naznačuje jaku determiniranost subjekta pridjevom πολύς (*polūs*) u genitivu množine na sveopćenitost, tj. sveobuhvatnost naznačenih entiteta, tada ni u kojem slučaju genitivni oblik πολλῶν (*pollōn*), lat. *multis*, u Mt 26, 28 i Mk 14, 24 ne može uključivati i isključivati samo neke, nego se mora ticati svih ljudi. Tomu u prilog ide i Jeremijin hvalospjev o novome savezu, koji proširuje onaj stari, ograničeni i restriktivni (usp. Jr 31, 31–34).⁸³

⁷⁸ A. von SPEYR, *Korinther I*, Einsiedeln, 1956., 310.

⁷⁹ P. H. TOWER, *The Letters to Timothy and Titus*, Grand Rapids, 2006., 410–411.

⁸⁰ I apokaliptički glas anđela mnogih, πολλῶν/*multis*, aludira na sve anđele koji su oko Božjega prijestolja (usp. Otk 5, 11). Isto tako glas silnoga mnoštva, πολλῶν/*multis*, glas je svih onih koji se nalaze u nazočnosti Jaganjčevoj (usp. Otk 19, 6).

⁸¹ F. F. BRUCE, *The Book of the Acts*, Grand Rapids, 1988., 186., 280.

⁸² J. RATZINGER, *Bog je s nama*, 24.

⁸³ B. LUJIĆ, Obilježje i značenje novoga saveza (*berit hādāsāh*) u Jr 31, 31–34, u: *BS* 80(2010.)1, 59–76., ovdje 64.

Osim toga novi savez u Lk 22, 20 i 1 Kor 11, 25 s dodatnom jasnoćom izražava poruku subjekta u Mt 26, 28 i Mk 14, 24, koja se ne odnosi na reduciranu zajednicu Jeruzalemaca, nego u cijelosti korespondira sveopćenitosti i sveobuhvatnosti, pa je stoga s razlogom i smješten u ključni biblijski tekst.⁸⁴ S tim u svezi, pridjev *mnogi* u Mt 26, 28 i Mk 14, 24 tiče se svih. Konačno, Isus Krist, a to potvrđuje i Poslanica Hebrejima, koji se jednom prinese za grijeh mnogih (πολλῶν/*multis*), u procesu spasenja uključuje sve koji ga na znan, svjestan i hotimičan, ali i na neznan, nesvjestan i nehotimičan način iščekuju (usp. Heb 9, 28).

Zaključak

Hebrejski jezik za razliku od mnogosti, sveopćenitosti poznaje i pridjev טַעַף (*mecat*) u značenju 'nekolicina' (usp. Dn 11, 34) koji također ne precizira informaciju, nego je aproksimativno određuje i količinski i kvalitativno. Pa kao što na jednoj strani imamo hebrejsku imenicu כֹּל (*kol*), u značenju 'sve', tako imamo i pridjev טַעַף (*mecat*), u značenju 'nešto'.⁸⁵ Između polova *sve* i *nešto* divergira pridjev רַבִּימ (*rabbim*), koji ne usmjeruje svoju količinu i vrijednost prema partikularnomu *nešto*, nego prema apsolutnomu *svi*. Osim toga isti hebrejski pridjev, koji odgovara aramejskomu סַגִּיִין (*saggi'in*), pa onda i grčkome πολύς (*poliūs*), kao i latinskomu *multus*, nije usredotočen na određeni, nego na neodređeni broj, ne na čovjeku poznatu, nego ljudskoj procjeni nepoznatu cifru, koja augmentativno odgovara božanskim dimenzijama i proporcijama i kao takva jednostavno ne može biti procijenjena ljudskim okvirnim i limitiranim kategorijama.

Premda se novozavjetni tekstovi u grčkome pridjevu πολύς (*poliūs*) isključivo bave sveobuhvatnim i neprocjenjivim zbrojem kvantitete i kvalitete svojih subjekata i objekata, istodobno ne isključuju ni treću karakteristiku pridjeva, a to je usredotočenost na svoj cilj.⁸⁶ To je pogotovo *implicite* uočljivo u genitivnoj osnovi πολλῶν (*pollōn*) koja, kako smo vidjeli, apostrofira sveobuhvatnost, ali naglašava i usredotočenost.

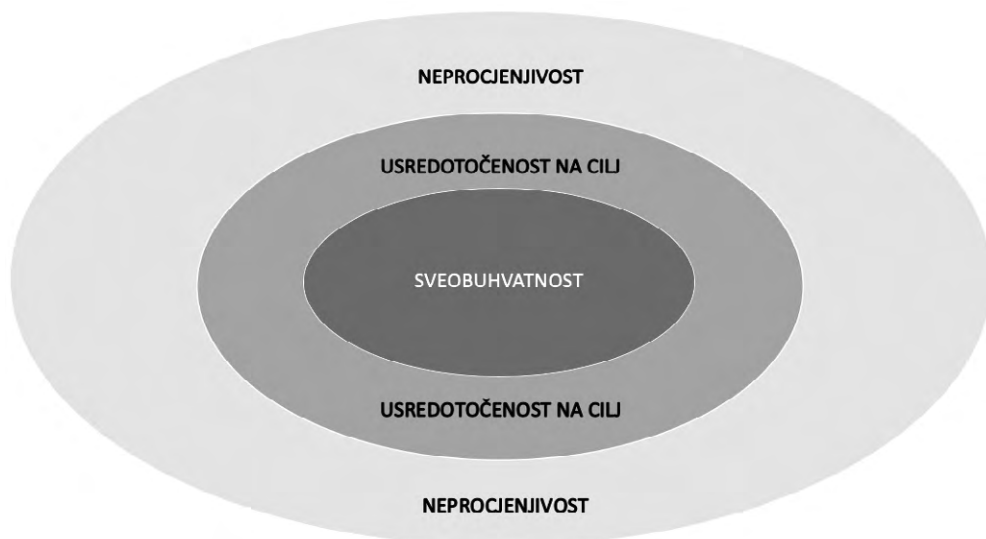
I starozavjetni i novozavjetni spisi koriste se genitivnom osnovom pridjeva πολύς (*poliūs*) kako bi istaknuli njegovo *svestvo*, ali i opredijeljenost. Pod tim istim vidom treba čitati Mt 26, 28 i Mk 14, 24. Dakle Kristovo tijelo koje se daje za πολλῶν

⁸⁴ A. POPOVIĆ, *Isusova muka i smrt prema Markovu evanđelju: egzegetsko-teološki komentar*, Zagreb, 2009., 110., 111., bilj. 133.; M. ZOVKIĆ, *Poziv biblijskih proroka*, Zagreb, 2012., 139.

⁸⁵ Hebrejski i aramejski jezik za *ništa* nemaju riječi, nego se koriste izražajnim jezičnim konstrukcijama. Glagolski pasivni oblik korijena כַּל – *kl* mogao bi se odnositi na ništavilo כַּלָּ – *ūkāl* (usp. Izr 30, 1), tako da riječ *ništa* ne ulazi u ovu kvalifikacijsku ljestvicu.

⁸⁶ Za euharistiju koja je namijenjena spasenju svih vidi: B. ODOBAŠIĆ, Svečano slaviti euharistiju, u: *Vrhbosnensia* 2(2004.), 393–403., ovdje 395.

(*pollōn*) i Kristova krv koja se prolijeva za πολλῶν (*pollōn*) sveobuhvatna je i tiče se svih, s jasnim naglaskom na usmjerenost k cilju, tj. Kristu. Ta usmjerenost Gospodinu ili usredotočenost na Njega riješena je formulom neprocjenjivosti, tj. neshvatljivosti i nespoznatljivosti, što se može prikazati i grafički:

Dijagram koji demonstrira Kristovo tijelo koje se predaje za mnoštvo, tj. za sve, i Kristovu krv koja se prolijeva za mnoštvo, tj. za sve, figurira mistični događaj euharistije kao sveobuhvatni proces provedbe punine vremena i uglavljenja svega u Kristu (usp. Ef 1, 10).⁸⁷ Crkva je ta koja, poticajima Duha Svetoga, sve to usredotočuje i vodi, ali Krist je taj koji sve to provodi držeći se Očeve volje i plana, koji pred ljudskim očima iščezava i tone u nespoznatljivo, tj. u *tajnu vjere* ili *mysterium fidei* koju poslije svake posvete svećenik celebrant deklarativno i izjavljuje.

U svjetonazoru euharistijskoga *svestva* konfigurirana je i molitva Očenaša (usp. Mt 6, 9–13; Lk 11, 1–4), u kojoj se ne pojavljuje osobna zamjenica *ja*, nego kolektivni oblici *mi*, *nas*, *nama*, *naš*. I molitva Očenaša moli se dakle zajedno i tiče se svih kao što se i Kristova nazočnost u euharistiji ne tiče samo onih koji su oko oltara, nego svih onih s kojima se zajednica povezuje, ali i za koje moli.⁸⁸ Stoga Kristova zajednica moli za sve: i za one koji deklarativno izriču Bogu svoje *DA*, ali i za one koji mu kategorički kažu *NE*. Što se događa iza *ovih vrata*, ostaje neprocjenjivo, neshvatljivo, nespoznatljivo.

⁸⁷ J. RATZINGER, *Bog je s nama*, 33.

⁸⁸ BENEDIKT XVI., *Slavlje vjere: Oglеди o teologiji liturgije*, Split, 2018., 144–145.

THE BLOOD OF CHRIST: FOR MANY OR FOR ALL?

Biblical Analysis and Finding

Dubravko TURALIJA*

Summary: *The second of the two formulas uttered during the Eucharistic consecration is the frame of interest in this paper. The Eucharistic term »for many«, taken into the liturgy from Mt 26:28 and Mk 14:24 is traced through the Greek original word πολὺς – polüs, from its earliest appearance in the LXX to the last mention in the New Testament correspondence. We find that in biblical texts the Greek adjective πολὺς, πολλή, πολὺ (polüs, pollē, polü), in the meaning of »many«, relies on the Semitic background and represents a three-dimensional ring in which three theological categories are realized: the comprehensiveness of beings and concepts, the focus of the object on its goal, and, finally, the incomprehensibility and unknowability of the quantity and quality of the content to which the adjective is directed. Thus, the eucharistic term »for many« would mean »for all«, and how all this is realized is discussed in the following text.*

Keywords: *goal, fullness, determination, Eucharist, incomprehensibility, unknowability, comprehensiveness, universality.*

* Assoc. Prof. Dubravko Turalija, Ph. D., Catholic Faculty of Theology, University of Sarajevo, Josipa Stadlera 5, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, dubravkoturalija@hotmail.it